

Քարգմ. Աւետ. — Մատթեոս Աւետարանի (մանրանկար)

ոտքերի պատուանդանը նոյնպէս բարձր է և զարգարուած հիւսուածքներով, որոնք յաճախ կրկնուում են հայ ճարտարապետական զարգարանքների մէջ: Հետաքրքրական է յատկապէս ձախ ոտքի պատուանդան կազմող ճարտարապետութեան մէջ ևս գործադրուող զոյգ գծերով զուգահեռաբար ընթացող և իրար հիւսուող զարգարանքը՝ հանգոյցների տե-

միս»-ի այս թիւով, եւ խնդրեցի Հ. Գաբելին Վ. Յովսէփեանէն որ հանձն առնոց մապիճ ծածօրագրութիւններ խմբագրել. հմուտ եւ աղծիւ միաբանք գոնացում տուա խնդրանքիս՝ ուղարկելով այս շանկեկան օտքեր: Ինչպէս Վեմբերգի վերջին յօդուածով քսած էի, Հ. Գաբելին վարդ. Յովսէփեան պատասխանելով վրայ է ղնդարձակ ուսումնասիրութիւն մը նայոց հին մանրանկարական արուեստի մասին, մեծ ուրախութեամբ իմացա: որ Պառնոցի գեղարուեստաւոր Հայ. յունի մը՝ Տկն. Հ. Աղաւաճ, 5000 րուպլի խոսացրեւ այդ գործի սպագրութեան համար:

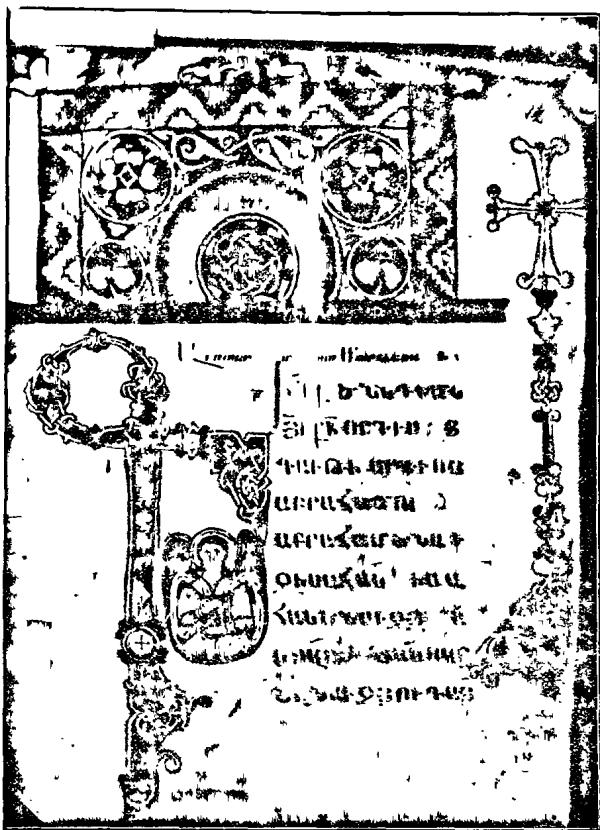
Այս ցկարներու շիւթներուն պատասխանեան ծախիճն համար մեզի օգնեց Տկն. Լիւնը պէ: Քափամանեան, որուն կը յայտնենք մեր շտաբակալութիւնները:

Ա. 2.

գերը սե. քնդակներով: Մի այլ համընթաց, երբ զոյգ գծերի հիւսուածք, դարձեալ ճարտարապետական, նկարուած է նոյն պատուանդանի վրայ շրջանակ կազմող աջ սեան և սափորի մէջ եղած տարածութեան մէջ, վերեւից վար ամբողջ պատուանդանի երկարութեամբ: Մեր նկարի մէջ երկուսն էլ պարզ չեն, մակերեսովը մոյգ կիներմուռնազոյն և գծերը դեղնաուռն լինելու պատճառով քիչ մատչելի լուսանկարչական գործիքին: Պատուանդանի կամարակապ պահարանում դրուած է ջրի սափորը, իսկ նրա տակ կողի վերայ ձեւացրած է պարզ գծերով մի խաչ: Աթոռի կողքից նկարուած է մի կամարակապ լուսամուտ, ծածկուած արեւելեան ճաշակի երկրաչափական ձեւերով: Այդ ձեւերը գործ էին դրում արեւելքում լուսամուտների և պատշգամբների համար և մինչև այժմ էլ շարունակուում են գործադրուիլ Պարսկաստանում¹⁾: Գծագրերից ուշադրութեան արժանի են դարձեալ Տ-աձեւները, լուսամուտին կից, դեպ ի ձախ, ներքեւից, բայց շատ աղօտ այս պատկերի մէջ: Միւս զծագրերը, թէև յաճախ գործարուած մեր նկարչի կողմից, բայց շատ նախնական են և անշուք: Աւետարանի առաջ կանգնած է մի թռչուն (արեւոյ արձիւ) կտրի վերայ թանաքաման ձեւացրած, վերև նկարագրուած պատուանդանի վերայ հաստատուած է մի ձող, վրան զրակալ բաց զրքով:

Աւետարանիչը նստած է մտածողի դիրքով, ձեռքը գրել է այտին, աչքերի մէջ էլ արտայայտուած է նոյն խորատուգլուած վիճակը: Նշով բռնել է զրկը և թաթախում է թանաքամանի մէջ, Հագել է կապտաւուն պարեգօտ (կապա, tunica) և կիներմունի գոյնով վերնազգեստ (togā): Պարեգօտի մայքերն ու ստոռները արտայայտուած են սպիտակ գծերով, իսկ վերնազգեստինը սպիտակա-մոխրագոյն երանգաւորութեամբ: Աւետարանչի աջ ձեռքը աղատ է, չէ փաթաթուած վերնազգեստով, ինչպէս ձախը, և ուսին մօտ կրում է ժապաւէն, իշխանական նշաններից մէկը: Աւետարանիչների համար մանրանկարչական արուեստի մէջ ընդունուած աղնուականների նշանէ հազուաւոր ոչ միայն մեր, այլ և ասորոց,

1) Տես մեր յօդուածը « Նախնեաց յիւսուակներ », « Արարես », մարտ 1910, եր. 250 ;

Թարգմ. Աւես. — Սկզբնազարդ Մասքեթի

բիւզանդացոց և արևմտեան ազգերի մէջ: Պարեգօմի աջ թևը լայն է, աւանց բազկակալի: Անտարանի մազերը փոքրած են, միւրօքն աւելի ալեգարդ, իսկ գլխի մազերը նոր սպիտակել են սկսում: Դէմքը նուրբ չէ, բայց մուսկուլոսթեան հոգեբանական վիճակը, յատկապէս աչքերի մէջ, արտայայտուած է ոչ անյաշող: Գլխի շուրջը լուսոյ պսակ է դրուած, ոսկու փոխարէն մի ինչ որ կեղտոտ՝ աւելի պղնձի ժանգի գունով, փոշու խառնուած: Լուսոյ պսակը եղբւրուած է նախ կարմիր, ապա սպիտակ գծով: Ոտքերին ունի սանդալներ, որոնց կապերն են միայն նկատելի: Այս բոլորն առնուած է երկու սրճների վերայ հաստատուած կամարի տակ: Միւսները խալիս չունին. իսկ խոյակները կազմուած են երկու

տախտակի մէջ կտր վարդեակից (rosette), և մի զույգ սկանթից: Այս խոյակների վերայ հաստատուած է պարզ կամարը, արտաքին շրջանակը զարդարուած արժանեիկների ոլորապտոյտ զարդով, իսկ ներսի անկիւնները մի մի բուրձ սրտաձեւով, մէջը եռատերև: Արմուներիկների սրտապտոյտ զարդը զործադրուած է փայտի և քարի քանդակագործութեան մէջ: Շրջանակները և կամարը եղբրող գծերը ինչպէս և Մատթէոսի լուսոյ պսակը կազմուած են պղնձի խոշոր փաշուց՝ խառնուած լճի հետ, կանաչ հիմքի (dessous) վերայ:

12 ա. Մատթէոսի սկզբնազարդն է, որի ամեն մի կէտը պարզ ապացոյց է, թէ բիւզանդականից անկախ մի ալլ արուեստի հետ գործ ունինք այստեղ:

ձակատազարդը մի քառանկիւնի է 16 սմ. երկարութեամբ և 10 $\frac{1}{2}$ սմ. լայնութեամբ: Քառանկիւնուներքին հիւնքն է կազմում մի կարմիր մակերես. այնտեղ տախտակ, վրան մոյզ կարմիրով գրած. « գծովհանէս աւագ երէց յիշատ տր. Մծ. ամեն »: Ճախտաթի մէջտեղից բարձրանում են երկու $\frac{3}{4}$ կական շրջաններ, մէկը փոքր, պղնձի մակերեսոյթով վերայ կազմած գծերի մի հիւստածեցով: չորս փռեքներից կազմման խաչաձևի վրայ զործուած են նոյն թուով կրճիւղները (Brezel) կազմող ձևեր. սրանց շուրջը մի մի գնդակից և երկու սեպաձև եռանկիւնիներից մարգարտաշար կոչուած զարդարանք. բայց կոչտ: Այս շրջանի եզերագիծը կապոյտ մի նեղ շերտ է վրան սպիտակ մի գիծ մէջ ընդ մէջ երեք պարանաձև ուրուածներով, մի մտաւ, որ յաճախ գործուողում է այս ձեւագրի եզերագրողների շրջանակների համար: Այս և միւս աւելի մի շրջանի միջին տարածութիւնը ծիածան է ներկայացնում կեդրու նից դէպ ի եզերագիծը հետզհետե սպիտակ, գորշ, կապոյտ և սև գոյների աստիճանական հետևողութեամբ: Մեծ շրջանը եզերուած է պղնձագոյն երկու գծերի մէջ առնուած կապոյտ ֆոնի վերայ սպիտակ գծագրողներով: Շրջանի կողքերից նկարուած են մի մի դոյզ մեղալիտները, փոքրների մէջ մի մի եռատեղե. ներքին և միջին թերթերի միացման սեղանով կարմիր գնդակով այս արուեստի բնորոշող երևոյթներից մէկը: Վերին մեղալիտների մէջ չորս եռատեղեներ են, որոնց ցողունները խաչ են կազմում, կեդրոնում սեղմած քառանկիւնի: Այստեղ ևս կան նոյն կարմիր գնդակները: Սրանց կողքերի ու քառանկիւնու վերին ձակառը կապերտազարդ է, կարմիր և կապոյտ գոյներով, որոնց ձև և կենդանութիւն է տուած մոյզ և բաց կարմիր և կապոյտ և մոխրագոյն գիւլակ գծերով: Երկու մեծ մեղալիտների մէջ՝ և մեծ շրջանի զլիի եղած զարդը արմաւենիներից է կազմում, ցողունները տեղ տեղ պարանահիւս երկու ուղորմներով: Քառանկիւնու կեդրոնի բուն ձակատազարդը կարուած է կազմի ժամանակ. մնացել է միայն խարիվար, երկու հակադիր և Հորիզոնական պատկերացած եռատեղեներից, միջին թերթը երկար, թերթերի միացման տեղում կարմիր գնդակներով: Անկիւնների կոկոնանման զարդերը դարձեալ եռատեղեներ են, միջին թերթը կլոր, իսկ ներքինները պարսկական նշանաւաններ: Թերթերի միացման տեղում երկու կողմից մի մի կարմիր գնդակ:

Գ-ը տալիս է գծագրական աւելի նորութիւններ, քան ինչ վերև տեսանք. բաց ի զորանից՝ տեխնիկայի կողմից սա, ինչպէս խաչագոյն եզերագրողը, աւելի բարձր է, քան Մատթէոսի պատկերի զարդագրութիւնը: Այստեղ մակերևոյթը անփայլ ոսկի է և ոչ ժանգագոյն պղնձ, և գոյների համեմատական պայծառութիւն և ճոխութիւն է նկատուում. քան այնտեղ: Բայց այստեղ ևս մեզ համար արժեքաւորը այնքան գեղարուեստական կողմը չէ, այլ մանրանկարչական որոշ մոտիւնների գործածութիւնը, որոնց այս արուեստի ծագման հայրենիքն են մատնանշում՝ արևելքը: Այսպէս են տառի ներքին վերջաւորութեան S-աձևը, խաչի շուրջը բոլորող արտաքին հանգոյցները, որոնք կրկնուած են նաև Գ-ի բոլորակի վերին կամարի վրայ, զոյգ օղակները Գ-ի բոլորակի վերին կեդրոնում, որոնք բաժնուած են իրարից զոյգ կարմիր գնդակներով: Նոյն օղակները կրկնուած են նաև բոլորակից դէպ ի աջ գնացող մասնիկի ձողի վերայ: Բայց արեւելեան ծագման անկյայանի ապացոյցը թւալուծութիւնը (symbole): Նա հազիւ է կարմիր պարեգոտ, որ երևում է բազումներից և ուսերից՝ կրճի մի մասով: Դորա վերայից կարճ, միւնէ արմուկները հասնող թևերով կապոյտ վերնագոյն: Պարեգոտի ստուերներն արտայայտուած են աւելի բաց կապոյտով, իսկ վերնագոյնտիւրը աւելի մոյզ կարմրով: Երկու ձևերով կրճին բուն է կարմիր կազմով անկազարդ աւետարան: Թւերի վերին մասը սև է, իսկ մարմնին մօտ մասը ճիշդ ներքնագոյն գունով և ստուերներով: Հրեշտակի լուսոյ պակը (nimbus) ոսկի չէ, այլ պարզ, դեղնուուն մի գոյն:

Եզերագրորի էլ հետաքրքրական է իւր մոտիւններով: Արմաւենիից և եռատեղեից զատ, նրանց ցողունների ոլորտապոյտ հիւստածներից կազմում են սրտաձև կամ ձուաձև պատկերներ պատուանդանի վերայ. սորա զլիի եռատեղեի վերին թերթը դարձեալ սրտաձև է, թէև անկիւններում պահուած են կարմիր գնդակները: Շուտաւերևի զլիի զարդը սեղմած քառակուսու վերայ ձուաձևների կողմանման հիւստածը է՝ ձուաձևներն իրար և սեղմած քառակուսու մէջ անցկացրած: Նրանից բարձր փակագծի նմանութիւն բերող երկու զարդեր մէջք մէջքի են կապրած, մի մտաւ, որ զործողում է Հին պարսկական արուեստի մէջ և Մայք Հայաստանի մանրանկարութեան բնորոշող երևոյթ:

ներից մէկն է։ Սորա գլխին մի բարդ հանգոյց է կազմուած, աւելի բարձր մի չըմշակուած եռատեղեւ և ապա խաչը։ ԺԲ. և ԺԳ. դարերում խաչի այս ձեւը շատ գործածական է, բայց հնութիւնից է զալիս կեդրոնում և անտեղից խաչաձեւ դժբերով իրար կապուած կարմիր գնդակները, որ մեր պատկերի մէջ աւելի սեւ է։ Նշեցաւոր գնդակներն՝ առ հասարակ խաչքարերի և ճարտարապետական զարդարանքների մէջ՝ քանդակուած իրար կտրող և ոլորապտոյտ գծերի կազմուած ձուռձուռների կամ բոլորակների մէջ, յարուկ են Ե. դարու մեր վանքերին, յամենայն դէպս Ժ. դարուց առաջ։

15 ա. «Մնունդ Փրկչին» է ըստ վերնագրին։ Այրի մէջ կէս պտուկած կէս նստած է Մարիամ. կողքին ըսպիտակ խանձարուրով մանուկ Յիսուս, ոսկի լուսոյ պակ գլխին, վերան երեք սպիտակ և նուրբ գծերով խաչ ձեւացրած։ Յիսուս սփորական նորածին չէ, այլ աչքերի մէջ և դէմքին խելահասութիւն ու լըջընտութիւն է արտայայտուած։ Նրկու կնիզանիներ զլսխները մեկնել են դէպ

ի մուրբը։ Մուրբի գլխին՝ երկնքում կանգնած է աստղը, ճառագայթներն ուղղուած դէպ ի մանուկը Մարիամ հագել է կապուտ ներքնազգեստ. ասիւր ձգուած է կարմիր ու գծերով ներքնոյ։ Այս տեսարանը այրի մէջն է. իսկ դրանք կանգնած են երեք մոգերը արքայական թագով և զգեստով։ Նոցանից առաջինը աւանդութեան համաձայն ձեր է, երկրորդը երկասալով, իսկ երրորդը պատանի։ Մերունին հաղել է երկար, մինչև ոտները հասնող կանաչ ներքնազգեստ և վերան ձգել է դորը, ծալքերն ու ստուերները սպիտակով արտայայտած ձիրանի վերաբիւ։ Նրկուրդը հաղել է կարմիր ներքնազգեստ նոյնպէս երկար, կնիւմննազգէն վերաբիւրով. երրորդի ձիրանին կանաչ է, ծալքերն սպիտակաւուն գծերով և միայն կիսով չափ է երեւում։ Վերեւից երկու հրեշտակ «Փառք ի բարձունս» են երգում, թևերն իրենց վերնազգեստի տակ ծածկուած, որպէս ակնածութեան նշան, իսկ երրորդը ձեռքը մեկնած

Թուրքմ. Աւես. — Մնունդ Փրկչին (մանրանկար)

խօսելու շարժումով՝ հովիւներին աւետում է Փրկչի ծնունդը։ Նրկու ոչխար հօտն են ներկայացնում։ Ներքեւից Յովսէփ կռթնել է աշ թևի վրայ, որ յենած է ճնկան և ընկզմած է խորին մասժման և սքանչացման մէջ։ Դորը մագերով ձերունի է նա և փաթաթուած է ամբողջ մաղմնով բաղ ի գլխից և օտներից վերաբիւրի մէջ։ Աջ անկիւնում մի կին մերկ բազուկներով լողացնում է մանուկ Յիսուսին պատուանդանով կոնքի մէջ, իսկ մի ուրիշը սափուրով ջուր է լցնում մանկան վերայ։ Առաջինը փաթաթուած է սուտանի մէջ և գլխին կլոր ձեւով թաշկինակ ունի կապած, աշխատանքի ժամանակ կանանց, յատկապէս աղջիկներին թաշկինակ կապելու ձեւը, իսկ միւսը վերից վար հագել է կապոյտ, ծալքերն ու ոտուերները սպիտակ ձեւացրած. երկար զգեստ։

Այս տեսարանը կայ և Եսայի Նշեցու Աստուածաշնչի մէջ, (N° 182, 445 ա), թէև ծննդեան

պատկերի ամբողջ կազմութիւնը տարբեր է Թարգմանչաց աւետարանի նոյն պատկերից: Աստուածաշնչի մէջ մանուկը կոնքի մէջ չէ, այլ լողացնող կնիք գրկում. որ աջով բռնել է մանուկը, իսկ ձախով ջրի տարութիւնն է փորձում: Զուր անող կինը նոյն իսկ թագադար է: Երկու կանանց այս տեսարանը կայ և յոյն ձեռագրերի մէջ և համաձայն է անվաւեր գրութեանց (*):

Բոլոր անձնաւորութիւններն էլ լուսոյ պսակ ունին՝ պղնձի խոշոր փողոց, որ կանաչաւուն՝ ժանգի գոյն է ստացել: Բայց Մարիամի և Յիսուս մանկան պատկերներ մաքուր ոսկուց և քիչ երկաւոր: Տակի (dessons) գոյնն այստեղ էլ կանաչն է, այնքան կոշտ, որ մագաղաթի միւս երեսից նկատուում է:

Թարգմանչաց աւետարանը իւր պատկերապշուքեամբ, լուսանցադարեւով, զարդագրերով արեւելեան մոտիկների ուսումնասիրութեան և համեմատութեան անբաւ նիւթ է տալիս: Արեւեստի կատարելութեան տեսակետով, ինչպէս նկատեցինք, թոյլ է. բայց այդ հանգամանքը չէ խնդրում այս ձեռագիրը Մայր-Աթոռի մատենադարանի թանկագին զարդերից մէկը համարելու: Նորա նշանակութիւնը առաւել բարձրանում է, որ եղել է Դոփեանի իշխանական տան աւետարանը և իւր յիշատակարաններով լոյս և փոխում Դոփեանց Գրիգոր իշխանի և նորա սուհմական կալուածների մասին:

Բ.

ԲԱԿԻՆԱՅԻՆ ԱՆՅԱՆԱԿԱՆ

№ 230 (Կարինեան 223)

Այս աւետարանն էլ իւր անունն ստացել է Բագնայրի Ս. Աստուածածին վանքից և մէկն է մեր մատենադարանի կարեւոր ձեռագրերից: Անիից և առ Հանաթակ Բագրատունեաց շրջանից մեր ձեռքը հասած ձեռագիրը շատ հազուադէպ են. զոցանից մէկն է Բագնայրի աւետարանը, որ Սպասարայանների շրջանի գործ է: Աւետարանը գրուած է մեծադիր 42×29 մագաղաթի վերայ խոշոր երկաթագրով: Գրիչն անյայտ է, բայց ստացույն է « Պատրոն Խաւաս որդի ամիր Սարգսի, և ամուսին իւր Խաթուն » 99 բ. որոնք ի յիշատակ իրենց վաղամուսնու:

Սասնա որդուն և նորա մօր Խուլթու խաթունին նուիրել են Բագնայրի Ս. Աստուածածնի վանքին: Խաւասը « էր եղբայր մասր կեսառոսաց Հայուց և Վրաց և ամենայն Ափսխազաց բարեպաշտիցն և ավ. զարացեալոյն մեծին Զաքարիայի և Իւսննի » 297ա, իսկ Խաթունը, աւելի ծիւղ Ամրուխտ խաթունը, 298ա, ազգաւ տաճիկ, երկրորդ կինն էր: Աւետարանի գրութեան ժամանակը չէ նշանակուած, բայց Խաւասը գրել տուել է Զաքարիայի մահուանից յետոյ, երբ « դեռատեղն և նորաբողոքն սիրեցեալն և մեծացեալն. յԱյ. մանդատոր թախուցէս մեծի թագաւորութեանն շահնշահ, յաշորեալ գաւթոս թագաւորութեանն հարն իւրոյ », ուրեմն 1212 թուականից յետոյ: Յիշուում է նաև Շահնշահի Զաքարիա որդին, որպէս « Թագաշին նորընծայ »:

Մենք կարող ենք աւետարանի ծաղման terminus ante quem՝ ամենից ուշ ժամանակն էլ որոշել: Բագնայրի հարաւային դրան մի արձանագրութիւն, գրուած (Չմրուխտ) խաթունի կողմից Ուլկ կամ Ուլֆ թուին, յիշատակում է զարձեալ Սասնայի մահը և ճնողաց անմիթթար վիճակը և այդ առթիւ եղած կալուածական նուիրաբերութիւնը (*): Այսպիսով ուրեմն մեր աւետարանի գրութեան և ընծայաբերութեան ժամանակն ընկնում է 1212—1223 9 տարիների մէջ:

Ուրիշ ցուցումներ ևս կան, որոնք հաստատում են այս որոշման մօտաւոր ճշգրտութիւնը: Մեր աւետարանը գրուած և ընծայուած է « ի սուրբ մեծապատինի ի Բագնայրն կոչեցեալ վանք, ի տէրութեան տեղւոյն Տն. Գրիգորայ զոր Մագիստրոսն ասի, վերադիտողի աթոռոյս Անուց և յառաջնորդութե. հար Սիմէի » 298 բ: Այդ այս երկու անձնաւորութիւններն էլ յիշուեն են յաճախ արձանագրութիւնների մէջ: Այսպիսով որդի՝ Անիի արքեպիսկոպոս Մագիստրոսը Արշու-Առձիի, Բագնայրի, Անիի Առաքելոց, Մարմաշէի արձանագրութիւնների մէջ յիշուում է 1233—1213 թուականներին, իսկ Բագնայրի վանահայր Սիմէոնը իւր վանքի արձանագրութիւնների մէջ 1206—1242 թուակնի (**):

Վաղամուսն Սասնայի կինն էր Թայիկ Թագուհի, « որ է զարմ և շառաւիղ թագաւորացն Հայոց »

(*) « Շիրակ », Ալիբանի 116:

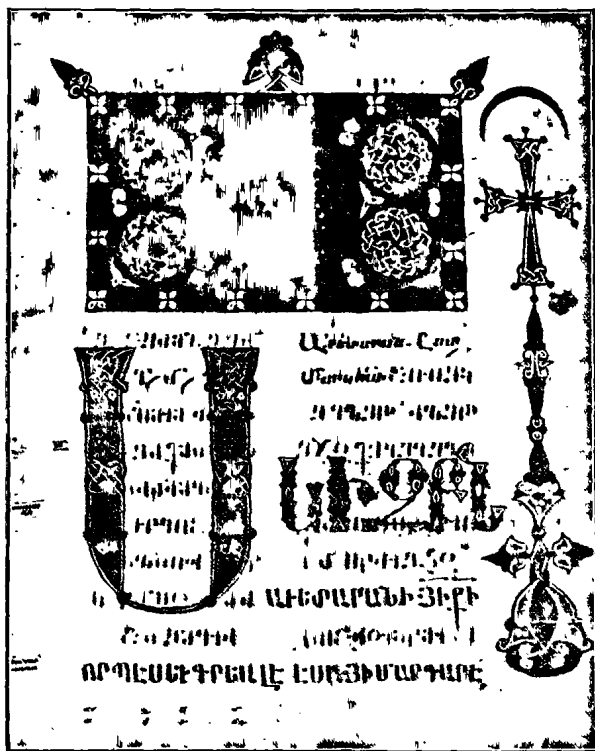
(**) « Շիրակ » եր. 122, 118 եւ 121: 63, 150. 119, Գրիգոր արքեպիսկոպոսի, իսկ 120, 122, 116, 121, 118, 122 Սիմէոն վանահօր համար:

(*) St. Beissel. Gesch. der Evangelienbücher, 55. Freiburg i/B 1906.

298 ք : Բագնայրի և Հրամուրի արձանագրութիւնները (*) պարզում են , որ Թալիկը Ապիրատի որդի Շարապչազի և Թագուհի կնոջ դուստրն էր , եթէ տարբեր անձնաւորութիւններ չեն նոյնանուն կանայք : Սանայի և Թալիկի որդին էր Խաւազ Բ. կամ փոքր , որ երկու արձանագրութիւն ունի թուրած ԶԺԱ և ԶԺԵ թուականներէջ (**): Խաւազ

մեծի կամ Ա.ի որդին էր բայց ի վաղամեռ Սանայից և Վասակ . որ յիշուած է մեր աւետարանի մեծ յիշատակարանին մէջ 298 ք :

Աւետարանն ունի կարեւոր , պատմական յիշատակարաններ ա) 29 ա. շեղազրով , մի մասը քերած լինելու պատճառով զփուարընթեւնի , բ) 99 ք. աւետարանիս ստացողների և ընծայաբերութեան

Բագն. Աւետ. —Ակրճագաղաղ

մասին յիշատակութեամբ. գ) 297ա.—298 ք. աւետարանի ծագման , ստացման , ժամանակի և տեղի համար ամենակարեւոր յիշատակարանը , որ առաջ կցուած է եղել N° 153 Աստուածաշնչին որպէս պաշտօնական , բայց նախկին մատենադարանագիտ

Տ. Սահակ վարդապետ Ամատունին հանել և դրել է իւր խական տեղը , մեր աւետարանի վերջում : գ) Խոշոր և հին բողոքողով 299 ա. մի ուրիշ յիշատակարան « Գէորգեան ներսիսանց և ամուսնու իւր Մամա Թաթունի » անունով : Այս յիշատակարանը գրուած է « ձեռամբ Ստեփաննոսի Գեղանիս որդւոյս ի Թաւրեւորութե. հայկազեան տաւմարիս : 297է. ամիս . ի հայրապետութե. մերս նահանգիս »

(*) Անդ. եր. 118—119 եւ 28 :

(**) Անդ. եր. 116 :

Շերակ գաւառին Հեղի ե մարդասիրի տը՝ Յովհաննիսի որդի Ապուզամբի . իշխեցող տեղոյ » : Ե) 299 ք . բոլորգրով . Գրիգոր որդի Անեցի Պարոնի յիշատակարանն է : Սա նորոգել է տուել աւետարանի կազմը . որովհետեւ Խառասի « ոսկիով և արծաթով » զարդարած կազմը խախտուած էր և ընկած . Պարոնի եղբայրն է Ասիլ . « որ է առաջնորդ և Հիմն քաղաքին Անոյ . իրաւարար և արդարադատ ամենայն քաղաքին » : Յիշատակարանը գրուած է Սարգիս դրշի ձեռքով Բաղնայրի առաջնորդ կամ վանահայր Հայր Պաւղոսի ժամանակ : Էջմիածին բերուելու պատժութիւնն անյայտ է :

Պատկերն առնուած է 30 ա . կեդրոնում մի բոլորակ է սև ականթած քրջանով , իսկ ներսը ոսկեգոծ գծերի Հիւսուածք կապուտ մակերևութի վերայ : Ականթի քրջանակի մակերևութը սև է , իսկ ետքերը գծերը դեղնաւուն : Այս բոլորակի երկու կողքից կարմիր քրջանների մէջ մի մի գոյգ՝ կապուտ և մէջը սպիտակ գծերի Հիւսուածք է ոսկի մակերևութի վերայ : Բոլորակների անկիւններում մէկ ու մէջ շարուած են ¹ , երկու քրջաններից իրար մէջ անցրած կէտէքներ և եռատերևներ : Շրջանների գծերը կապուտ են մէջն օպիտակով , եռատերևների թերթերի շոշափման տեղում կարմիր գնդակներ կան , իսկ ներքին թերթերի կապուտի վերայ մէջք մէջքի փակադձակ զարդեր : Շրջանակը կազմուած է քառակուսիների մէջ գրուած չորս չորս ձուածներէից , որոնք անկիւնից անկիւն մի տեսակ խաչաձև են կազմում կապուտ , կանաչ և կարմիր գոյներով փոփոխակի : Զարդի վերին անկիւններում եռատերևներ են թերթերի Հանդիպման տեղում երկու կարմիր գնդակներիով : Զակակու զարդը արմատենիկ է և նրա ցողուններից Հիւսուածք :

Ս տուը կազմուած է գծերի Հիւսուածքից , վարդեանիներից (rosettes) և ներքեւում մի մի եռատերևից : Սի կողերի վերայ վերուում և ներքեւում անցրած է մի մի օղակ , իսկ կամարի ծայրերին փակագծաձև զարդ : Մէջք մէջքի փակադձաղարը կրկնուած է և լուսանայագրորի մէջ , կեդրոնական մասում : Եզերազարդի կամ լուսանայագրորի մտախներն են եռատերևներ , արմատենիկներ և խաչ , թևերը Հիւսուածքներով , իսկ զլիկն լուսնեակ :

Ձեռագիրը աւետարանների սկզբում Հեղինակների պատկերները չէ ունեցել . Հասանթէն նրանք եղել են աւետարանների սկզբում խորանագրորերի Հետ : Այս աւետարանն մասամբ նմանութիւններ

ունի Թարգմանչաց Աւետարանին Հետ , բայց արւեստի տեխնիկայի կողմից շատ աւելի բարձր է : Բուն Հայաստանի կամ զուտ արեւելեան արուեստի ուսումնասիրութեան համար , սա ևս մի կարևոր յիշատակարան է :

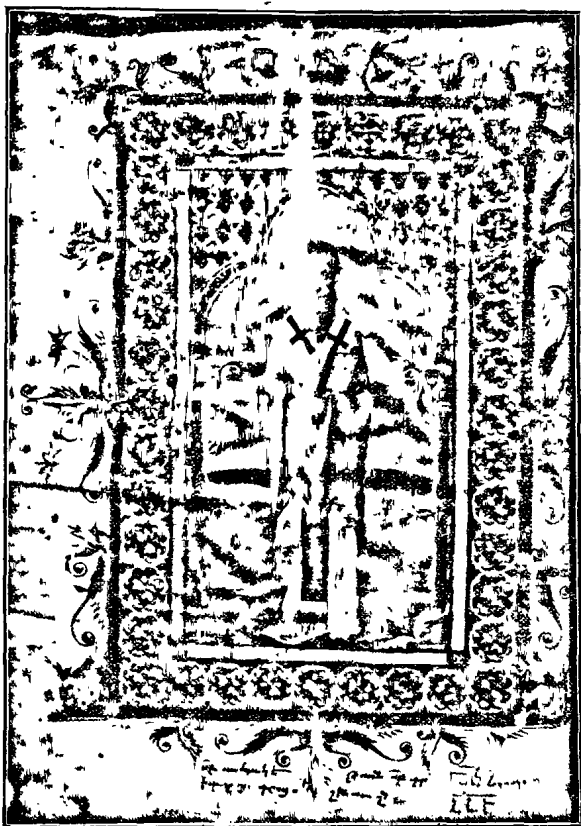
Գ.

ՈՐԳԱՅԱԿԱՆ ՃԱՇՈՑ

(N° 892)

Ճաշոցի մեծութիւնն է 33×25 սմ . երկաւն . իւրաքանչիւրը 25 ¹/₂ × 8 սմ . գրուած ընտիր մազաղաթի վրայ բոլորգրով . տեղն ու գրիչը անյայտ : Սակայն կարծում ենք , որ ձեռագիրը գրուած և նկարուած է Ալեքի վանքում Յովհաննէս արքայ-եղբոր զարդում : Գրի ե պատկերների նմանութիւնը Յովհաննէս արքայեղբոր աւետարանին Հետ մեր մէջ զարթեցնում է այս միտքը , որը սակայն կարող է դեռ ևս ստուգութեան և Հաստատութեան : Գրուած է ՁԼԵ (1286) թուին « Հրամանաւ ածասէր և ամենիմաստ բարեպաշտ և հանձարեղ պարոնին Հեթմոյ որդւոյ քապասի սը . արքային Լեւոնի » : Մի ալլ թուական կայ և 6 ք , Սահակ Պարթևի պատկերով տակ , « թվին Հայոց ՁԼԵ » տարբեր բնագրի և պատկերի տակ հղած քաջատարութեան զրից . գրիցէ այդ թուականի գրիչը փոխանակ յիշատակարանի ՁԼԵ , կարգացել է ՁԼԵ , շփոթելով Ե և Է տառերը , որ այս ձեռագրի մէջ բաւական նման են : Ճաշոցի վերջում կայ ընդարձակ յիշատակարան , որ վերը բերուած տեղեկութիւններից զատ՝ տալիս է Ռուբինեանց ծագման և զարգացման պատմութիւնը մինչև Լեւոն Գ . : Այս թանկագին յիշատակարանը տարաբաղաբար կիստտ է , վերջին թերթն ինկած լինելուն պատճառով . յիշատակարանը տպուած է « Արարատ » մէջ 1870 , եր . 355 և Ա . ՏԵր Միքայէլեանի Սամուէլ Անցու ժամանակագրութեան Հետ՝ առանց նկատելու այս թերութիւնը :

Արքայական այս Ճաշոցը իրիկեան քրջանի Հայ մանրանկարչական արուեստի ամենափառաւոր յիշատակարաններից մէկն է , թէ արուեստի կատարելութեամբ ու ճոխութեամբ և թէ բազմազան ներթերով . պատկերագրութիւնը , զարդանկարչութիւնը , ծաղկազարդ , թռչնազարն ու կենդանազարդը գեղազանցուած են մէկը միւսից իրենց նրբութեամբ , գեղեցկութեամբ և գոյների պայծառութեամբ : Մայր Աթոռի մատենադարանի գեղարուեստական զուլս

Արհ. ձառոց. — Ս. Սահակ Պարթև (մանրանկար)

գործոցներից մէկն է այս ձեռագիրը և Ղեւոն Բ.ի թագաւորութեան մանրանկարչական դպրոցէ ամենակատարեալ ֆաշտորը: Երկտասարդ գահածառանդը՝ Հեթում Բ., ոչինչ չէ խնայել զգարուեստական մի սքանչելիք կերտելու համար: Ինքքան ցաւ կը լինի, եթէ չըյաջողուի մեզ գտնել այս ստղծանկարը. համարձակ, իւր շարժումների մէջ ազատ, ուրախ և խիստ ստեղծագործութիւնների մէջ կենսայիւր նկարչի անունը: Մեղուշտ շատ պատկերների և տեսարանների համար ունեցել է նա օրինակ և որոշ աւանդական ձեւեր, բայց շատ տեղ էլ ինքնուրոյն է, անկախ ստեղծագործող: Մանր տեսարանների մէջ, դէմքերը, կեցուածքը (pose), հոգեբանական վիճակը, շարժումները այնքան բնական են, արտայայտիչ և

կենդանի, որ արժանի են գասական շրջանի լաւագոյն ներկայացուցիչների վրձինին: Այդ ինքնուրոյնութիւնն աւելի պարզ է նկատուում՝ զարդագրերի մէջ. անստամբական ճշդութեան, աշխոյժ և կենդանի ձեւակերպութիւնների հետ, նկատելի է և որոշ չափով հումոր: Այստեղ տպուած պատկերներն աւանուած են 6բ. 7 ա. և 221 ա. երեսներից:

Սահակ Պարթևի պատկերն է 6բ. 25 սմ. երկարութեամբ և 17 սմ. լայնութեամբ, հին յունական ձեւով զգեստաւորուած և բաց գլխով: Հէնց այս պատկերը իւր շրջանակով մանրանկարչական մի գեղեցիկ գործ է, տարաբախտաբար այստեղ ոչ այնչափ յաջող նկարուած: Իսկականի մէջ ևս եղծուած մասեր կան, ինչպէս քթի ձախ կողմը՝

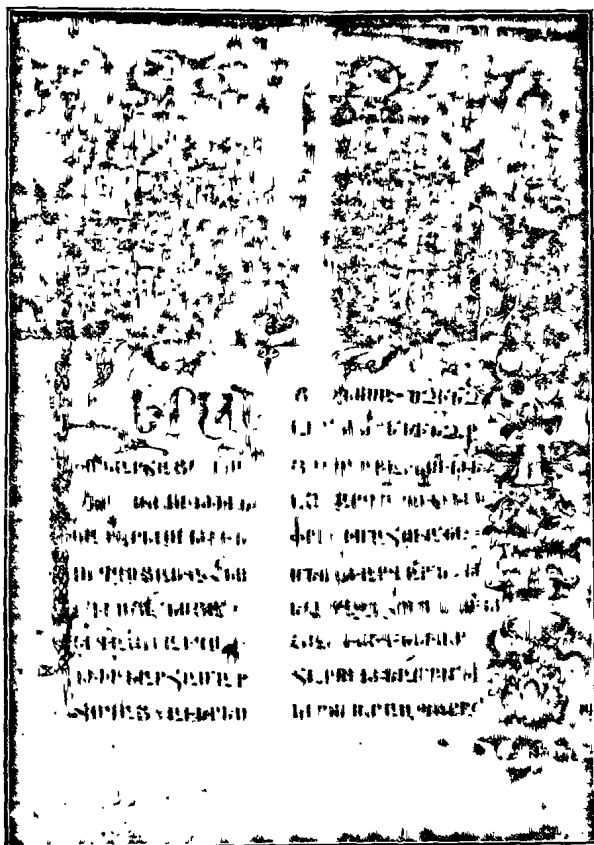
դէմքի վրայ, կամարի աջ անկիւնը և շրջանակի ներքին մապաւէնը : Մ. Սահակ երկնագոյն կապոյտ շապկ ունի հագած, երեւում է միայն ձկնկերից ցած, ստուերները սպիտակաւուն, պատկերի աջ կողմից նուրբ, ոսկեգծերով զարդարած : Ընդհանրապէս այս նկարչին յատուկ է կապոյտ զգեստին ոսկի գծերով ազնիւ և ակնահաճոյ ստուերներ և ծալքեր տալ : Շապկի վերայից հագել է կարմիր, ոսկե եզրներով էպիգոնաոին ('), բազպանները նոյնպէս կարմիր և ոսկով եզրուած : Փորուրարը կազմուած զոյգ, իրար կից կարմիր ժապաւէններից ոսկի եզրներով և ծոպերով : Շուրջառը կամ նափորուր մանիշակազոյն է, ծալքերը ազնիւ ոսկեգծով ձեւացրած, յունական ձևով կարճ՝ մինչև ձկնները Ուսերին ձգած և ձախ թևի տակից հանած եմփորները զորշ է և սև խաչերով ուսերի վերայ : Մի խաչ էլ երևում է ձախ թևից հանած մասի վրայ : Զախ ձեռքով բռնել է ոսկեկող աւետարան՝ ստեղծ-նագործ և կարմիր ծոպեր ունեցող թաշկինակով Աշով խաչակնքում է յունական կամ հայկական ձևով : Մագերն ու միութւրը սև են : Միութւրը երկար և բիւզանդականի նման եռանկիւնաձև սուր : Դէմքը լրջութիւն է արտայայտում և կամքի հաստատութիւն : Ոտքերին սև և նուրբ կաշուց կոշիկներ ունի, Կանգնած է մանրանկարչական դաշտանկարի վերայ : Պատկերը նկարուած է շրջանակի ներքին կողերին յեցուած, երկու կիսասլանների վերայ հանգչող արաբական, ազնիւ և համաչափ կամարի տակ, խարիսխներն ու խոյակները կլոր են : Ներքին մասը զամբիւլաձև, վերինը Լուքսուս՝ բաց առանց մանրամասնութիւնների և քանդակների, երկու բարձիկների մէջ զրուած : Թոյակների վերի բարձր կամ տախտակը ունի ատամնաձև զարդարանք ներքեւից, իսկ հարթութեան վերայ սպիտակաւուն բոլորակներ կամ ցիգաններ : Միւսների երկարութեամբ խարխալներից մինչև խոյակների զագաթը ծածկած է մանրանկարչական զարդարանքներով, ոճաւորած արմաւենիկը խոյակների շուրջ գեղեցիկ Լուքսուս է կազմում, միջին ոլորտով նշառուակ վերջաւորութեամբ կամարը ձեւացնող երկը՝ մոյգ-կանաչ մակերեւութի վրայ՝ զերդանգաձև, երեք կէտերով իրար կապուած նուրբ գծազարդեր են, եզերուած ոսկի, կարմիր,

դեղին, կարմիր համընթաց գծերով : Կամարների անկիւնները լցուած են բուսական, երգիւհեանք զարդերով :

Այս բոլորն առնուած է մի գեղեցիկ և ինքնատեսակ շրջանակի մէջ, որի ներքին երկը կապոյտ մակերեւութի վրայ իրար հետ կապուած Տ-աձև գծազարդեր են, իսկ արտաքինը կարմիր մակերեւութի վրայ կամարների շղթայ : Այս երկու երկը-ների մէջ շարուած են ութանկիւնանի՝ ութերորդական շրջաններից կազմուած բոլորակներ, շոշափման կէտերում իրար հազցրած : Ամէն մի ութերորդական կամարի տակ՝ բոլորակի ներսից՝ ձեւացրած է իլլնդաւոր ոսկեգծով պարսկական մի նշատեսակ (բաղամբու) արմատների իրար կպած : Նշատեսակների իրար կպած անկիւններից ուղղահայեաց և հորիզոնական ոսկեգծերը բոլորակի կեդրոնում կազմում են երկուսը ոսկեպատ մի խաչ, թևերն աւելի բարձր համեմատաբար : Թաշի ձառագայթների փոխարէն՝ չորս անկիւններում կազմուած են մի մի եռատերեւ, միջին տերեւները խաչի թևերի անկիւններում, իսկ երկթերթը արմատով դէպ ի բոլորակի եզերագիծը, նշատեսակների սուր ծալքերի մէջ : Եռատերեւները երկինքանք են՝ կանաչ, կապոյտ, կարմիր, մանիշակազոյն իրենց անցման երանգներով (nuance) : Երկրպագիական ձևներից կազմուած այս զարդը հին է և արևելեան, հաւանորէն գորգազործութիւնից առնուած մանրանկարչական արուեստի մէջ : Նշատեսակներն մինչև այժմ գորգագործութեան սիրելի մոտիւններից մէկն է : Սորան շատ մօտ մի մոտիւ գործադրուած է ասուրա-բաբելոնական արուեստի մէջ :

Շրջանակի արտաքին զարդերը ոճաւորած արմաւենիկներ են կապոյտ, կանաչ, մանիշակազոյն երանգներով և միշտ եզերուած օսկի գծով : Շրջանակի վերին կողի կեդրոնում կարճ պատուանդանի վերայ երկու արմաւենիկ է ձեւացրած և սրանց մէջ երկուսը մի եռատերեւ, իսկ եռատերեւի զլխին բուսազարդ : Եռատերեւներ, լուսոյ պտակներ, նշատեսակների նկարիչը սիրում է երկուսը ձեւացնել և այդ շատ լաճախ : Նախ մի մամուլցիկ խառնուածքով ձեւ է կազմած և ապա ոսկով պատում : Ռուբինեան շրջանի լաւագոյն ձեռագրերի մէջ կրկնուած է այդ երկուսը, բայց ոչ այնքան սիրուած՝ ինչպէս այստեղ : Մանրանկարչական այդ եղանակն աւելի բարդ էր և իւր առանձին հրապոյնն ու գեղեցկութիւնն ունէր : Կեդրոնական այս ձաղատազարդի երկու

* Միեկեւ ձնկները հասնող հագուստ, զուգէ եւ կոմեռլինի, մի մասն է միայն երեսում :

Աղբ. ճառոց. — Սկզբնագաղտ

կողմերից ոճաւորած բոյսերից մի սրանչիկի Լուսփ է կազմուած և վերաները մի մի փոքրիկ կոցաչաւոյ թուռն նկարած։ Այս բուսական զարդի մէջ ևս կրկնուած են արմաւենիկի և եռատերեւի մոտիւնները։ Անկիւններում կրկնուած է կեդրոնական ձակատաւ զարդը, այսինքն երկու արմաւենիկների մէջ դրուած երեքաւոր եռատերեւը։

Մեր այս մի քանի խօսքով տուած չոր նկարագրութիւնը երբեք չէ կարող լրիւ գաղափար տալ երփներանգ պէսպիսութեան, գեղեցիկ դասաւորութեան, հիւթալի կենդանութեան և զոյների պայծառութեան մասին, ինչ որ տալիս է բնագիրը։ Ընդհանրապէս աչքի վայելած գեղեցկութիւնը դժուար

է թանձրացնել գրչով, որչափ ևս առաւել արեւելեան գորգերի բազմաճաշակ ու մանր երանգաւորութիւնը։ Դուք տեսէք թէ հէնց այս միագոյն պատկերի մէջ, շրջանակի արտաքին ծաղկազարդերն ու բուսազարդերը որչափ շնորհալիութիւն ունին, ինչպիսիք ազատութեամբ է շարժուել նկարչի վրձինը։ Մօտաւոր գաղափար կարող է տալ մի միայն նոյնատիպ, բազմազոյն տպագրութիւնը։ Այս ձեռագրից և յատկապէս այս պատկերից են առնուած Ս. Հայրապետի անդրանիկ կոնդակի զարդերից շատերը (*):

(*) Տես մեր յօդուածը՝ « Ս. Հայրապետի անդրանիկ կոնդակի զարդանկարչութիւնը », Արաբուս, 1910, փետ.

7 ա. Ճաշոցի սկզբնաւորութեան զարդն է. ծա-
կատին մի քառանկիւնի տախտակ . երկարութիւնը
17 սմ. և 2 մ. մ., լայնութիւնը 10 սմ. աչից
լուսանցազարդ ամբողջ երեսի երկարութեամբ, 20 սմ.
երկարութեամբ իսկ ձախից Բ տառը ոսկի գծերի
հիւստածքով : Ճակատի տախտակը զոյգ զոյգ քա-
ռակուսիներ են, որոնց մէջ՝ անկիւններից անկիւն
տարուած կիսաշրջաններով . բացառաբար դէպ ի
դուրս, կազմուած են իրար հաջորձած ձուածիւներ .
իսկ ձուածիւների մէջ եռատերևներ, ցօզուներից
կեդրոնում խաչաստղ կազմած : Ձուածիւների կիսա-
շրջանները ընդհատուած են կեդրոնի գնդակի մօտ և
դարձեալ շարունակուած, նմանելով երկու, իրար հաջ-
ցած, խաչանման ությանների : Յոտատեկ ցօզուների
խաչաստղը կազմուած է նոյն ձևով, միայն եռատե-
րևների կազմ անկիւնների աւելի սուր : Քառակու-
սիների իրարուց բաժանող գծերի վերայ . քառակու-
սիների անկիւններում կազմուած են ելնդաւոր
խաչեր ոսկով պատած, իսկ խաչերի մէջ մի մի
եղկաւոր, դարձեալ ոսկով պատած գնդակ . որ
գծերով միանում է խաչերի թևերի հետ : Քառա-
կուսիների ֆոնը ոսկի է . ձուածիւները կազմուած են
կապույտ գունով, եղերուած երկու կողմից նուրբ .
սպիտակ գծով, ձուածիւների հանդիպման արտաքին
անկիւններում կամ արմատենիկների փոսիկների մէջ
երեք սպիտակ կետեր եռանկիւնաձև դասաւորուած՝
ինչպէս բաժակաձև ծաղկի փոսի մէջ սերմի սպիտակ
գլուխները : Յոտատերևների ներքին թերթերը կարմիր
են կամ մանիշակագոյն, վերին կապույտ կամ կա-
նաչ . իւրաքանչիւրը արմատին մօտ ունենալով սպի-
տակ բծեր և նրանց շուրջը աւելի բաց կարմիր,
մանիշակագոյն կապույտ կամ կանաչ երանգաւորու-
թիւն՝ նայելով եռատերևի գոյնին : Յոտատերևների
հանդիպման կետերում մի մի գնդակ այդ չորս
գոյններից մէկն ու մէկով : Այս բոլորն առնուած է
տախտակաձև մի շրջանակի մէջ, որ ընդհանուր
շրջանակի ներքին երկզն է կազմում : Ճակատակի
գոյնը մոյգ, սևին մօտեցող, կապույտն է, վերան
նուրբ դեղնաւուն գծով S-երի մի շղթայ, միացման
կետում նոյն երեք, եռանկիւն կազմող փոքրիկ
կետերով : Շրջանակի արտաքին երկը դարձեալ մի
աւելի լայն տախտակ է ոսկէ զիկկալ եռանկիւններ
կազմող գծերով, իսկ դրանց մէջը կապույտ, կարմիր,
կանաչ, մանիշակագոյն ծաղիկներ, նեղ անկիւնների
կամ արմատների մօտ՝ միշտ հիմնական գոյնի աւելի
մոյգ և ապա հետցհետէ աւելի բաց երանգաւո-

րութեամբ . ծաղիկների բացառաբար եղերները գծուած
են սպիտակ կամ՝ դեղնաւուն գծերով : Շրջանակը՝
ներքին մասում կազմում է մի այլ փոքր՝ ներքին
կողմը բաց, քառանկիւնաձև խորան, տակը եկա-
րուած թագազարդ, անծորու մարդու աղոյրի : Նա
հագել է կապույտ պարեգօտ, վերան ձգել կապույտ
ծիրանի, կոճկուած կրճի վերայ (fibula), աջով
օրհնում է, իսկ ձախով բռնել է մագաղաթի թերթի :
Այլ թևի բազկակալը կանաչ է և եղերուած ոսկով :
Թագը ոսկի է և ելնդաւոր, ձակաւոր եռանկիւնաձև
բարձր, քան կողբերը : Մագերը շագանակագոյն են և
կարծուած : Հասարակ Սողոմոնն է, որովհետև
Ճաշոցի սկիզբ է Ուակ Ժ. 31—ԺԱ. 11 : Անդրիի
զխին եռամասնեայ և սուր վերջաւորութեամբ կա-
մար է կազմուած կանաչ արմատենիկներից, իսկ
անկիւնները ծածկուած են իրար մէջ անցած երկ-
երկու սրտաձևից . վերինը կապույտ եղերուած սպի-
տակ գծով, իսկ ներքինը ոսկի ելնդաւոր կողբերով :
Շրջանակի արտաքին կողերը զարգարուած են ար-
մատենիկներով, բուսական զարդերով և ծաղիկներով
ճակատի կեդրոնում դրուած է ոսկէ մի անօթ
S-աձև ունկներով, մէջը ծաղիկ, կողբերին երկու
տերև : Որպէս խարսխի այդ անօթի աջ և ձախ
կողմից կապույտ գունով մի մի արմատենիկ է եղե-
րուած նախ սպիտակով և ապա ոսկով, վերաները
մի մի թռչուն դէմ առ դէմ, գլուխները դարձած
դէպ ի անօթի մէջ դրուած ծաղիկ : Այս պատկերը
խորհրդանշէ (symbolique) և կենդանութեան
աղբիւր է ձևացնում : Ապա երկու կողմից արմաւե-
նիկից, մի՝ բոյսից և եռատերևից մի լուսնա-
զարդ է կազմուած . անկիւններում մի մի ձուատերև,
ներքին թերթերը կապույտ, վերինը մանիշակագոյն
ոսկով շրջապատուած : Մի՞նչ շրջանակի ներքին ան-
կիւններում, իսկ Սողոմոնի շրջանակի չորս անկիւն-
ներում, երկու ձուածն հաջորձած է իրար մէջ և
խաչ կազմած :

Լուսանցազարդը կազմուած է արմատենիկե-
րից, բոյսերից և ծաղիկներից, որոնց ցօզուները
ձևացնում են սրտաձևեր, ձուածներ, լուսնա-
մէջը պարսկական նշանաւանկներով, երբեմն եռա-
տերևներ, երբեմն երկու աղնիկ գծերով : Բաց տե-
ղերը ծածկուած են ոսկով : Վերից վար այս եղերա-
զարդի մէջ այլ և այլ դիրքերով նստած, կանգնած
կամ չորանք և լեց պատկերներ կան. կարծում ենք
Լևոն Գ.ն է իւր զգասկներով, որովհետև ոչ մի
կապ չունին այս պատկերները բովանդակութեան

հետ : Լուսանցադարի գագաթին արքայական զգեստով բազմած է զորջ մազերով մի թագաւոր : Աջ ձեռքը դրել է կողքին , իսկ ձախով՝ խաչազարդ, ոսկի երկրագունդ է բռնել : Հագել է կանաչ ներքնազգեստ և թիկունքին ձգել կարմիր ծիրանի , որի փեշերը աջ թևի տակից բերած և ծածկած է կրծքի ներքին մասը աջ կողմից մինչև ոտը : Ծիրանու միւս փեշը ձախ ձևկան վերայից ցած է ընկած երկու փեշերի բացուածքից երևում է ձախ ծունկը և

Արժ. Զաւագ— Ս. Ասետաժաճին

ներքնազգեստի մի մասը : Երկու թևերն էլ ազատ են , ծիրանիով ծածկուած չեն : Պարանոցի շուրջը սպիտակ կտոր է (matière) : Միւրուքը քիչ երկայն է և արդէն սպիտակած , մազերը նոյնպէս և կարն : Գլխին ունի երկուսոր ոսկի թագ , ձակատն աւելի բարձր և եռանկիւնաձև : Ոտքերին կարմիր կոշիկներ ունի :

Դրանից ներքև բազմած է մի երեսասարդ արքայակերպ : Նա հագել է կապտոտ ազգեստ , ներքև նազգեստ , աջը դրել է կողքին , ինչպէս վերինը , իսկ ձախով բռնել է դարձալ խաչազարդ , բացուածքից երևում է ձախ ծունկը և

կարմիր երկրագունդ : Թևերն ու կուրծքը չեն փաթաթուած ծիրանիով , այլ նախընթացի ձևով : Բազմած է աթոռի և երկար բարձի (մուխաբի) վրայ , բայց հափւ նշմարելի : Միւրուքը կարճ և կարծես նոր բուած , իսկ մազերը ականջների մօտից փոքր ինչ երկար :

Երրորդը մի անմօրուս պատանի է , ծունկ չոքած երեսը դեպ ի աջ և թուամ է , թէ երկու ձեռքով բռնել է վերոյիշեալ ձևի մի թագ : Ներքնազգեստը մոյզ կանաչաւուն է , իսկ վերնազգեստը մոյզ մանիշակագոյն , որ պատել է ամբողջ մարմինը , բայց ի աջ թևից : Գլխին ունի չուսի :

Չորրորդը կանգնած պատանի է , բայց զլիով , հագել է կապուտ ներքնազգեստ , որ կողքերից և առաջից ճեղք ունի և փեշերը քիչ բացուել են : Ուսերից մինչև ձեռքերը նեղ և սպիտակ գունի թևնոց ունի հագած (շապիկն է) , աջովը բռնել է պարանոցի մօտ երկու կողմից ծիրանու վերայ ամրացրած ժապաւէնը , իսկ ձախով սկիհանման մի բայց , ոսկի առօթ : Վերից վար թիկունքին ձգուած է կարմիր ծիրանի , իսկ ոտքերին դարձալ կարմիր կոշիկներ ունի :

Հինգերորդը չոքած է , երեսը դեպ ի ձախ : Հագել է կարմիր ներքնազգեստ և վերան կանաչաւուն վերնազգեստ : Երկու ձեռքով բռնել է առջի ձևի մի ոսկի սափորիկ :

Վեցերորդը նստած է , ինչպէս վերին երկու դեմքերը , աջը կողքին , իսկ ձախով մի ինչ որ բան բռնած , որ եղծուած լինելու պատճառով չի երևում , հագել է կանաչ ներքնազգեստ և վերան ձգել կարմիր ծիրանի :

229 ա. Աստուածածինն է , աղօթաւորի դիրքով , Յիսուս մանուկ զրկին , պատկերի ֆոնը ծաղկազարդ ոսկու վերայ . ուշադրութեան արժանի են սպառնման կանաչ զարդերը՝ որոնք կրկնուած են և Նշեցու Աստուածաշնչի մէջ : Պատկերի երկարութիւնը ինչ չափով այստեղ է , 15 սմ. է . մի մասն է միայն նկարուած : Աստուածածինը հագել է կապուտ ոսկեզօծերով զարդարուած ներքնազգեստ , ազնիւ ծալքերը աւելի մոյզ կապուտով արտայայտուած : Թևերը բազուկների մօտ սեղմուած է և ոսկի ժապաւէնով է վերջանում , քարերով զարդարուած կամ ասեղնաւորուած : Գլխանոցի հետ վերան ձգել է մոյզ մանիշակագոյն , զիւղեցիկ ծալքերով և ոսկի զօծերով վերնազգեստ : Ծալքերից ունի մի աստղ : Դեմքը կտրուած է , ապաւնի թակալ դարձուած : Բերանը քիչը ,

աչքերն ու ունքերը համալափ . զեմքի ստուերներն արտայայտուած են կանաչաուռն գոյնով , ինչպէս բլրաճեղական մանրանկարչութեան մէջ սովորական էր : Ուրբերին ունի կարմիր կօշիկներ :

Յիսուս մանուկ նկարուած է ոսկի Փնոնով բլուրակի մէջ . բայց , հռոմայեցու ճաղատ ձակատով : Նիմփուսի վերայ կարմիր խաչ : Յիսուս հագն է սպիտակ ազնիւ կտորից կապայ (tunica) և վերան ձգել է ձախ ուսից դարձեալ սպիտակ կտորից վեր-նազգեստ (togā) . երկուսն էլ ոսկի . ազնիւ գծերով զարդարած : Յիսուս աջով խաչակնքում է . Նստուածածնի կեցուածքը , մանկան զեմքի արտայայտութիւնը բարձր գեղարուեստական է : Սոյն պատկերի տակը նստած է Մովսէս , սանալը հագնելու դիրքով և պատանու զեմքով : Հագած է կապուտ , լայն թեւերով կապայ և կարմիր վերնազգեստ : Պատկերը եղծուած լինելու պատճառով , այստեղ չէ նկարուած :

Դ.

ՀԵՐՈՒՄ Բ-Ի ԸՍՏՈՒԱՐՈՒՆԴՈՒՆԸ

(N° 157)

Նստուածաշնչի մեծութիւնն է 22½ x 16 սմ . երկսիւն , զրուած ընտիր և նուր մազադաթի վրայ , մաքուր բլորադրով , սովորական զլիստառներն ու Նստուած բառը ոսկեգիր , Ստեփաննոս գրչի ձեռքով 47 բ . 81 ա . 305 և են : Ստացողն է « Բարեպաշտ արքայն Հայոց Հեթում » , զրուած է ՁԻԴ—1298 թուին 47 բ . 575 բ . 576 և են : Նստուածաշնչը զարդարուած է մանրազարդերով և նկարներով , առաջինները մեծ մասամբ վերջացած , իսկ երկրորդներին նախադիժը (կոնտուրը) քաշած՝ մարգարէների անդրիները միայն զուեւորած վերջացած են , որով և զազափար կարելի է կազմել այս ձեռագրի պատկերազարդութեան մասին : Աւետարանիչներից Մատթէոսի , Մարկոսի և Յովհաննու նախագիծն է պատրաստ , Յովհաննէս նոյն իսկ փոքր ինչ զուեւորած . Մարկոսին թելադրում է Պետրոս առաքելայր աւանդութեան համաձայն , իսկ Պրոքուրոնին՝ Յովհաննէս աւետարանիչ : Մեր ձեռագրերի մէջ վերջինը շատ սովորական է , իսկ Պետրոսի թելադրութիւնը հաջուադիւտ , հաւանորէն ծագումով արեւմտեան : Յամենայն դեպս Բայմի շրջանում՝ ոչ ուշ քան Թ—Ժ դարում գրուած , իսկ այժմ Պրագի դովի սեպհականութիւն մի աւետարանի մէջ կայ

այդ մի և նոյն տեսարանը^(*) : Այս ձեռագրի մանրանկարչութիւնը նուրբ է և քնքոյշ , պատկերազարդութիւնը գեղարուեստական , բայց Արքայական ճաշոցի արուեստի ճոխութեան համեմ չէ կարող : Նկարչի անձնաւորութիւնն անյայտ է , եթէ նոյն չէ գրչի հետ :

Ստեփաննոս գրչի անձնաւորութեան մասին ևս մանրամասնութիւններ չենք իմանում . Մեսրոպ վարդապետ (այժմ եպիսկոպոս) Տ. Մովսիսեանի կարծիքով սա նոյն չէ Ստեփաննոս Գոյնի Նրիցանցի հետ , որ Լևոն Գ-ի Թագաւորութեան վերջին տա-

Հերում Բ-ի Աստուածաւունչ — Ս. Աստուածածին

րիները արքայական տանը մօտ անձնաւորութիւն էր և յաճախ պատուէրներ ստացած արքայական ընտանիքի անդամներից այս կամ այն ձեռագիրը պատրաստելու : Փարիզի արքայական մատենադարանի

(*) Beissel. Gesch. der Evangelienbucher, 1906 Freiburg i B. Եր. 202.

ըստ Ձոհրադի № 12 ձեռագիրը գրուած է Գեւան Թագուհու հրամանաւ « Ստեփանոսի և մականուն Իրիցորդի » գրչի ձեռքով : Գանձակի Ս. Յովհաննէս եկեղեցու մի աւետարան ստացել է « բարեպաշտ Թագուհին Գեւան հանդերձ սուրբ Թագաւորաւն Լեւոնի » և գրուած է « ձեռամբ ամենամեղ քաջահայ Ստեփանոսի ի Թուականին Հայոց 218... » (') : Արդե՞նք նոյն անձնաւորութիւնն է սա Գոյներ Նրիցանոյի կամ արքայական Աստուածաշնչի գրչի Հետ. ըստ մեզ կարօտ է ստուգութեան :

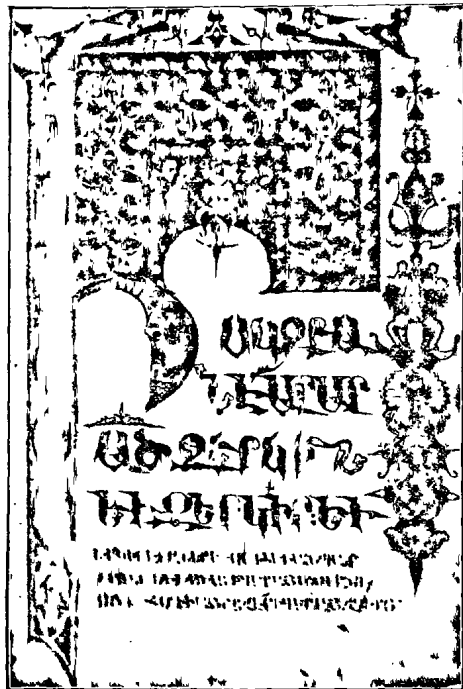
Արքայական Աստուածաշունչը յիշատակարաններ շատ ունի. մինք միան քերում ենք մէկը ընթերցողներին զաղափար տալու համար, ելից գրքի վերջում, 47 բ. « Զբարեպաշտ արքայն Հայոց զձեթում գեկեղեցւոյ Այ. բարձրացուցանաւն և ըզ վարժեալն ա [ամենայն] իմաստութեց, յիշման արժանի արարէք զսա ով որ ընթեռնոցք զսա կամ/արիւնակէք, զի ստացաւ զսայ յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց յաստիս և յապառնումն :

« Նաև զիս զկարկամեալս մեղաք զՍտեփան/ոս զգրող սորա և զծնողսն իմ և զարմն մի՝ մուռնայք ալ յիշեցէք, զի յսո՞ժ աշխատե/ցայ ի գրելն սորա և Ած. զյիշողք յիշէ, ամեն » :

Աստուածաշնչի վերջում գրուած է Հեթումի Հեղինակած ոտանաւոր՝ ընդարձակ յիշատակարանը « Որ ծառայեալս եմ բիւր ախտեց » սկսուածքով : Յիշատակարանին մէջ նա Համառօտում է Ռուբինեանց ծագումն ու պատմութիւնը և ապա իւր ժամանակի ղէպքերը, յատկապէս ծագատկի վէճերի առթիւ գումարուած ժողովի պատմութիւնը :

Վերջին յիշատակարանը պատմում է . թէ ինչպէս Արիտակէս վարդապետ Բարբերդցին 6 տարի աչս Աստուածաշունչը գտնելու համար Թափառելոց յետոյ՝ գտնում է վերջապէս Տիգրանակերտում և ապա մահտեսի Մելքեանի ծախքով կազմել տալիս ՌՂԳ—1624 թ. « ի Դաւաթիա , ի դուռն սբ. խաչին » Մելքեանեկի զպրի ձեռքով :

Պատկերն առնուած է 289 ա . Աստուածածինը

Ես. Նչեցու Աստ. — Սկզբնագաղղ Ծննդոց գրի

Յիտուս մանուկը գրիին, իսկ վերեւից հրեշտակը խօսելու շարժումով : Զարտարապետական զարդարանքները պարզ կիներմոնազոյն դիմերով են ձևացրած , գոթականը յիշեցնող սրածայր կամարով, իսկ պատկերները երկզոյն : Աստուածածնի կեցուածքը, հագուստի նուրբ և ազնիւ ծալքերը գեղարուեստական են բարձր իմաստով : Ախսն , որ պատկերը վերջացրած չէ : Աստուածածնի ներքնազգեստը կիներմոնազոյն—կարմրաւուն գծերով և բծերով սպիտակի վերայ ստուերներ է տուած և ծալքեր, իսկ թիկնոցը զկանոցի Հետ կանաչի խիող գունով սպիտակի վերայ եղեւած և ծալքեր տուած : Սակաւ գծերով և միայն երկու գունով աչքան շնորհալի մի պատկեր ստեղծել լաւագոյն ապացոյցն է նկարչի բարձր տաղանդի : Մարիամի դէմքը քիչ երկարաւուն է , ժամանակակից բիւզանդական արուեստին յատուկ , ճակատին , աչտերին և ծնօտին եղած մի մի բիծը ստուեր և կենդանութիւն է տալիս դէմքին :

Յիտուս մանուկ երկու ձեռքով փաթաթուել է

*) Քաղուածք Բերլինի արհայական մասնադարանի ձեռագրից և Արցախի՝ Մակար Եպիս. Բարխուդարեանցի, Բագու, 1895 եր. 39 :

մօր պարանոցին . մազերը զանգուր են , Հազած է լայն թեւերով պարեգօտ և կանաչով ստուերագծած և ծալքեր տուած վերնազգեստ : Յիսուսի լուռոյ պսակը խաչադարդ է . իսկ Մարիամինը ոչ : Հրեշտակի ներբնազգեստը նոյն գոյնն ունի ինչ որ Մարիամի թիկնոցը . իսկ վերնազգեստը՝ ինչ որ Մարիամի ներբնազգեստը :

Պատկերի մեծութիւնն է $14 \frac{1}{4} \times 5 \frac{1}{2}$ սմ. :

Ե

ԵՍՍԵՅԻ ՆՉԵՑՈՒ ԱՍՏՈՒՆՍԵԱՇՈՒՆԸ

(N° 182)

Այս մատենն էլ Մ. Աթոռի մատենադարանի նշանաւոր ձեռագրերից մէկն է. 26\18½ սմ. մեծութեամբ , երկսիւն՝ իւրաքանչիւրը 21×6¼ սմ. գրուած է ազելու մազաղաթի վրայ , բոլորդիւ ընտիր գրչութեամբ և զարդարուած բազմատեսակ մանրանկարներով ու զարդերով : Գրիչները երկուսն են . « Կիրկէ » (—Կիրակէ , Կիրակոս) 518 ք և 540 ք , և « Յոհ » (Յովհաննէս) սպասաւոր բանի Եղնկայեցի որ և Մարծորեցի » 588 ք : Գրուած է 1318 թուին « և ըստ խոսրովային տօմարին . ԶԿէ » : Տեղն անշալտ է , բայց գրուած պիտի լինի Գլաձորում , ստացողի , գրիչների և նկարչի անձնաւորութիւններն ի նկատի ունենալով : Նկարիչն է Թորոս , 497 ա , 588 ք , իսկ ստացողը Եսայի « բարուսպետ » , « վարժապետ » , « վարդապետ » , 497 ա , 518 ք , 588 ք :

Այս Եսային ոչ այլ ոք է , բայց եթէ Գալլեձորի վարդապետարանի յայտնի ուսուցիչը , որ յաջորդեց Ներսէս Մշեցուն և նշանաւոր Հանդիսացաւ իւր վարժապետական , մասամբ ևս զրական գործունէութեամբ : Նորա աշակերտները շատ բազմաթիւ են , իսկ մի քանիսը իրենց ժամանակի մէջ առաջնակարգ . ինչպէս Յովհաննէս Երզնկացին , Մխիթար Մասնեցին , Յովհաննէս Երմիշեցին , Յովհան Ռրուսեցին , Խաչատուր Կեչաւեցին ևն (¹) : Յովհաննէս Երզնկացին Նշեցու աշակերտը չէ սովորական մտքով . նա արդէն « սպասաւոր բանի » է , բայց ունկնդիր

եղաւ Նշեցուն աւելի ևս կատարելագործուելու Համար : « Կիրկէ » Հաւանորէն Կիրակոս Երզնկացին է , որ լիջուում է Նշեցու աշակերտներից թւում , իսկ Թորոս նկարիչը նոյն պիտի լինի Թորոս Տարօնեցու Հետ , որ 1314 թուին Գալլեձորում ծաղկել է Մխիթարի ձեռքով գրած մի աւետարան (²) . Գալլեձորի կամ Աղբերջ վանքը իւր ժամանակի գիտութեան , գրչութեան և մանրանկարչութեան կեդրոնն էր . այդ դպրոցի աշակերտն էր Մխիթար Մասնեցին կամ Կերմանեցին , վարժ « յարուեստ գրչութեան և ի ծաղկազարդ նկարակերտութեան գրոյ » (³) : Նշեցու Ատուածաշունչը այդ դպրոցի գլուխ գործոցը պիտի Համարել . « բարուսպետի » լաւագոյն աշակերտները՝ Կիրակոս և Յովհաննէս Երզնկացիք և Թորոս նկարիչը միացած ուժերով գլուխ են Հանել այս գեղեցիկ գործը իրենց վարժապետի Համար : Ատուածածաշնչի մէջ 439 ք. կայ Նշեցու պատկերը « Եսայի Վարդ » մակագրութեամբ , իսկ 440 ա. երիտասարդ գրչիւր . որ մազաղաթի փաթեթը ներքեից ինքն է բռնել և գրում է , իսկ վերեւից կտցով բռնել է պղնձ փուած մի սիրամարդ :

Ո՛վ է այս երիտասարդ գրիչը . Յովհաննէս , թէ Կիրակոս Երզնկացին , զուարէ է ասել :

Հայրապետական անդրանիկ կոնդակի մէջ սիրամարդն ու Հայրապետի անուան Մ. տառը , բայց ի այս տառի բնորոշող մասը՝ բազուկը ձեռքին խաչ՝ առնուած է այս ձեռագրից 438 ա և 436 ա. (Մարկոսի սկզբնաւորութեան Մ. տառը) : Այս ձեռագրից են առնուած նոյն կոնդակի խորանների խոյանկները , աւետարանիչների չորս նշանակներով 438 ա , 439բ , 440 ա , և 442 ա : Այստեղ տպուած պատկերներն առնուած են 4 ա , 259 ա , 260 և 463 ա երեսներից :

4 ա. Ծննդոց գրքի սկզբնաւորութիւնն է . — Սկզբնազարդի ձակտաը մի քառանկիւն է , ներքին մասի կեղծոնում կամարով : Մի ուրիշ աւելի փոքր քառանկիւնի շինուած է վերոյիշեալ կամարի գլխին , որի ներքին մասն ամբողջ կամարն է կազմում , Կամարի ինչպէս և մեծ և փոքր քառանկիւնիների շրջանակները կազմուած են երկիրեանց թեփերից (ձկան) . մեծինը քիչ երկարաւուն , ձուածն , իսկ

(¹) Ալիեան , « Միտական » 131—136 եւ Գաւրգին վ. Յովսէփեանի Մխիթար Մասնեցի 1899 , Վաղարշապատ , եր. 9—12 , 29—30 :

(²) Ալիեան . « Միտական » 135—136 :

(³) Մեք փոքիկ աւետարանիւր , Մխիթար Մասնեցի 15—16 , 30 :

փոքրիկը կրոր: Այս մտաւր յատուկ է արեւելքին (') և հայ արուեստի բնորոշ գծերից մէկը: Փոքր շրջանակի մէջ, համարեա զարդի կեդրոնում, դէմ առ դէմ կանգնած են երկու պարիկ, թռչունների մարմնով և աղջկանց պիտով վարակալով: Պարիկների նման պատկերները դործածական էին Ասորեստանայց և եգիպտական արուեստների մէջ, ապա նաև Պարսից մէջ և հաւածօրէն նրանցից էլ անցել են հայ արուեստին: Անիի արքայական պալատի պեղումների ժամանակ պրոֆ. Մառը մի զաւակ է գտել պարիկաձև պատկերներով, մահճակալան արուեստի դրոշմով: Նորա եւթ են զարձել նաև քանդակագործութեան մէջ(**)։ Մեծ և փոքր շրջանակների մէջ եղած տարբերութիւնը ծածկուած է խաչաձև զարդերով և հնգատերևներով: Խաչաձև զարդերը ցօղուններով իրար խաչած արմատիկներ են, որոնց երկու կողերը կիսաշրջաններով խաչի անկիւններում ձուլաձևներ են կազմում. այդ ձուլաձևների մէջ նկարուած են մի մի եռատերև. ցօղունների կեդրոնում սեղմած քառակուսիներով: Արմատիկները կապույտ են, եղերուած սպիտակ գծերով, թերթի կեդրոնում բաժակաձև փոփիկի մէջ կէտերով

ՅՈ. ՆՅ. ԱՍՏ. — Յիսուսի ազգագրաբան մարդ

ՅՈ. ՆՅ. ԱՍՏ. — Սկզբնազարդ Սաղմոսի

ծաղկի սերմ՝ ձևացնելով: Եռատերևների ներքին թերթերը բաց կանաչից դեպ ի մուգ են անցնում, իսկ միջինը բաց կարմրից դեպ ի մուգը: Այս խառաձև զարդերն իրարից բաժանուած են զույգ հնգատերևներով, կանաչ, կարմիր և կապույտ գոյների բացից դեպ ի մուգ երանգաւորութեամբ: Վերին անկիւններում և ճակատի կեդրոնում իրար վրայ դրած կրկնակի եռատերևներ են. ճակատի կրկնակի եռատերևների երկու կողմից իրար դէմ կանգնած են երկու թռչուններ. կառուցները կարմիր, պարանոցը և փորի տակի փետուրները կապույտ և սպիտակ գոյներով ձևացրած, իսկ թևերը մուգ-կանաչ և դեղնաւուն գոյներով: Մի մի ծաղկազարդ երկու կողմից բարձրանում և թեքւում են հակադիր ուղղութեամբ. սրանց ցօղունի վրայ նկարուած է մի կոկոն, մի տերև և մի հնգատերև. միջին, երկար տերևի անկիւններում մի մի գնդակով:

(*) Strzygowski. Kleinarm. Miniaturenmalerei եր. 30.

(**) Տես մեր յօդուածը «Նախնաց յիսուսակներ»: Արարես, մարտ 1910, եր. 359-260:

Սկզբնազարդի ձախ կողմը Ի տառն է իւր ձօնով և բնորոշող մասնակիով : Ձողը աջ և ձախ կողմից եղբուրած է նուրբ կապերտազարդով, զարմեալ պարսից և հայ մանրանկարչութեան բնորոշ կէտերից մէկը, իսկ միջին տարածութեան վրայ՝ ձուռածենքի մէջ, վերից վար արարչագործութեան 7 օրուայ տեսարանները : Աստուծոյ փոխարէն նկարուած է Յիսուս անմօրուս և խաչաձև լուսոյ պսակով, աջը օրհնութեան նշանով : Եօթներորդը հանգստեան օրն է. Յիսուս նստած է աստղազարդ երկնքի վերայ, աջով օրհնում է, իսկ ձախով կարմիրակող և ակնազարդ անտարան է բռնել : « Ի » տառի բնորոշող կամարի վրայ նկարուած է Մովսէս և դրում է « Ի սկզբ » Մենդոց գիրքը. վերից աջը Աստուծոյ ներկայութիւնն ու ներշնչումն է ձևացնում : Մովսէս անմօրուս է, ինչպէս սովորաբար :

Ջարդազերբը թռչնազերբ են և ծաղկազերբ. ուշադրութեան արժանի են արմաւենիկները, մէջք մէջքի կայքած փակագծերը և ութաձև զարդերը : Ատրի կողմի Ջ դրի պոչի վրայ : Ըստ Ստիլգովսկու այդ մոտիւնները արեւելեան են (՝) և յատուկ նաև հայ մանրանկարչական արուեստին :

Այլ կողմի լուսանցքի երկարութեամբ ընկած զարդը շատ սովորական է հայ ձեռագրերի մէջ այլ և այլ եղանակաւորութեամբ : Սրա մոտիւնները գանազան ձևի և զոյնի եռատերեւներ, արմաւենիկներ և հիւսուածքներ են. զարդի կեդրոնում հակադիր ուղղութեամբ նկարուած են երկու թռչուններ, որոնց միջի տարածութիւնը ձուռած է կազմում : Ջարդի կատարին կանգնած է ոսկի մի խաչ, ճառագայթները կարմիր գծերով ձևացրած : Ուշադրութեան արժանի են թռչունների զլիւի դէպ ի ցած դարձած արմաւենիկներն իրենց հանգուցաւոր ցողուններով. այս ձևը պատահում է նաև խաչքարերի վրայ :

259 ա. Յիսուսի ձիւղադրութեան ծառն է, $22.8 \times 14\frac{1}{4}$ սմ. մեծութեամբ : Ձախ անկիւնում արեւելեան ձևով թիկն է տուել Արարչամ, ցեղին նախահայրն ու արմատը. նրա սրտից դուրս է եկել մի ծառ, բունի կեդրոնում Դաւթի զլուխը, իսկ նրանից բարձր աջ և ձախ երկ-երկու ձիւղերի վրայ բազմած են 24 մարգարէները, 18ը ներքին, իսկ 6ը վերին ձիւղերի վերայ՝ բոլորն էլ անմօրուս Գառնիկ, Գառնիկ հագած : Մարգարէներից 6ը վերին շարքում և 6ը ներքին՝ մազազաթի երկար թերթեր

ունին ձեռքերին : Ծառի կատարին, կեդրոնական մասում, ձուռած շրջանակի մէջ բազմած է Յիսուս, որ աջով խաչակրում է. իսկ ձախով ծիրանու փէշով բռնել է ակնազարդ անտարան : Յիսուսի լուսոյ պսակը խաչաձև է, պսակի եզրերը ակնազարդ :

Այլ անկիւնում՝ ներքև՝ Սամուէլն օծում է Դաւթին : Պատկերի աջ և ձախ շրջանակը կազմուած է երփներանգ թեփերի շարքից, իսկ վերինը և ներքինը ականթների շարքից :

260 ա. Սաղմոսի սկզբնազարդն է և Ե զլխազերբ : Սկզբնազարդը քառանկիւնի տախտակ է, երկու խաչաձև զարդով ծածկուած : Խաչաձևի թևերը կազմուած են չորս ձուռածենքից, իւրաքանչիւրի մէջ մի մի եռատերեւ, իսկ թևերի շուրջը արմաւենիկներ. սրանց և եռատերեւների ցողունները խաչաձևի կեդրոնում հիւսուած են իրար : Ամբողջ խաչաձևի մակերևոյթը (ֆոն) ոսկի է : Ուշադրութեամբ քննելով՝ տեսնում ենք, որ այս զարդը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ Արքայական Ճաշոցի N° 892, 7 ա զարդի մի փոփոխակը : Այստեղ ևս եռատերեւների արմատներից դուրս եկած ցողունները խաչատող են կազմում, զործածական նաև հայ ձարտարակաւական զարդաքանդների մէջ, իսկ արմաւենիկների ցողունները կիսաշրջաններ. բայց այստեղ արմաւենիկի զոյգ թևերի համաձայն զոյգ ցողուններ են արձակուած, որոնք Հանդիպակաց արմաւենիկի ցողունների հետ իրար կտրող ձուռածենք են կազմում և աւելի բարդ հիւսուածք : Ուշադրութեան արժանի են ձակատի զոյգ առիւծները դէմ առ դէմ, առաջին թաթերը դրած սկաւառակի ուռուցիւն և պրպըրած յետին ոտների վրայ : Առիւծների պոչերը անցել են երկու ոտի միջով և ազդրի մօտով վեր բարձրացել են երկարաձև : Առիւծների այս կեցուածքն ու դիրքը Սելւուքեան արուեստի դրոշմ է կրում և հազուադէպ չեն եղաւոր քանդակագործութեան մէջ (Անիում և Գառնիում) : Անթի մէջ մի բոյն է նկարուած, որից երկար ցողուններով երկու ծաղիկներ են դուրս եկած և իրար հակադիր թեքուած : Վերին անկիւններում թռչունները կտցով բռնել են առիւծների պոչերը :

Սկզբնազարդին կից ձախ կողմից նկարուած է Սաղմոսի սկզբնաւորութեան Ե դիրք՝ զուտ արեւելեան դրոշմով : Դաւիթ քնարի փոխարէն նուազում է սազի կամ թառի վրայ : Հագել է կապոյտ պարեգոտ, բայց սեղմուած թևերով և ուսերին ձգել է

Նս. Նշ. Ասո. — Սկրենագարդ Մարկոսի

մուգ կանաչ, ոսկեգծերով զարդարած վերնագրեստ։ Միտերը կլոր միջակ երկարութեամբ, այտերը կարմիր, ինչպէս սովորական է այս ձեռագրի մէջ։ Գլխին ունի թագ, ճակատի կեղորնական մասն աւելի բարձր։ Թագի գլխին մէջք մէջքի են տուել երկու թռչուն, իսկ երանցից վերն արմաւենիկի տերեւ։ Մէջք մէջքի տուած թռչունների մտաւր կրկնուած է այս և աւելի չին ձեռագրերի մէջ (')։ Մարմնից ներքև մի թռչուն է նկարած, որի գլխի և պարանոցի վերայ ընկած է անդրու ծանրութիւնը, նա կտուցը մեկնել է դիմացի առիւծի բաց բերանի մէջ։ Առիւծի պարանոցը հեղհեղտե բարակաւնում է, կորանում և ապա միանում թռչունի նոյն ձևով կորացող պոչի հետ և Ե.ի ներքին մասի կամարը կազմում։ Այս սկրենագարդը իւր ամբողջութեամբ և թէ յատկապէս Ե տառով շատ գեղեցիկ է։

(*) Տես մեր յօդուածը. « Նախնեաց յիտաւաններ », Արարաւ, մարտ 1910 երես 257 :

463 ա. — Մարկոսի սկրենագարդն է սկսուածքի զարդադրերով։ Այստեղ ևս քառանկիւնի խորան, ներքին մասը բաց։ Այլ և ձախ կողմից շրջանակը կապուտ երկգի վերայ սպիտակաւուն գծերով մշանդաձև մի զարդ է, բայց ծուռ ու մուռ, վերևից անկոնների շարք. իսկ ներքեւից խորանի շրջանակն էլ հետը՝ ծիածան է։ Շրջանակների մէջ եղած տարածութիւնը ոսկի ֆոնի վրայ ծածկուած արմաւենիկներով, եռատերևներով, ծաղիկներով և նրանց ցօղունների հիւսուածքով. արմաւենիկները երբեմն կաղմում են սրտաձևեր։ Պարանի աջ ու ձախ կողմերից, սեղմած քառանկիւնի շրջանակների մէջ նկարուած են առիւծի մի մի գլուխ, իսկ սկրենագարդի վերին մասում, խորանի անկիւններից բարձր մարդկային մի մի գլուխ, անշուշտ Մատթէոսի և Մարկոսի նշանակներից վերցրած։ Սկրենագարդի ձախտին դէմ առ դէմ, խաչի պատուանդանից շղթայուած առիւծների իրենց դիրքով և թևերով ասորա-բաբելոնական առիւծներն են յիշեցնում, գեղարուեստական կատարելութեան կողմից ամենայնշոգ մանրանկարներից մէկը և արևելեան ծագման ակնյայտի նշանը այս Աստուածաշնչի մէջ։ Սկրենագարդի անկիւններում պոչերի վրայ թաւած մի մի թռչուն, կոցով բռնել են ծաղիկ ցօղունից

Աջակողման լուսանագարդը կազմուած է արմաւենիկներից և սրանց ցօղունների հիւսուածքից, եռատերևներից, սլաքանման զարդերից, հանդուցններից և վերջանում է խաչագարդ կատարով և եռանկիւնաձև խորհրդանշով։ Այս բոլորը եզերուած են ոսկով կամ նկարուած ոսկի մակերեսով վերայ։

Գեղեցիկ են նոյնպէս սկրենագրերը. առաջին տողը մարդագրեր են բացառութեամբ Ս գրի, որ աւետարանների նշանակներից է կազմուած, զատաւորուած Յովհաննու Յայտնութեան համաձայն։ Երկրորդ տողը թռչնագրեր են, իսկ երրորդը ծաղկագրեր։ Թարոսի նկարչութիւնը տեխնիկայի կողմից հասնել չէ կարող Արքայական ճաշոյի կամ կրկնեան նման բարձր մանրանկարչութեան, բայց սա ևս ծոխ է և երբեմն շքեղ. ոչ զուրկ գեղեցկութիւնից։ Սակայն անկման նշաններն արդէն նկատելի են շատ պարզ ինքզուր, նման այն գեղեցկութեան, որ անցել է իւր զուարթ և կենսալից շրջանը։

ԳԱՐԵԳՆԻ ՎԱՐԳ. ՅՈՎԱԽԵԼԱՆ

Էջմիածին